

ATROF- MUHIT EKOLOGIYASI VA UNING AHAMIYATI

Berdiyev G‘ayratjon Xasanboyevich,

Qo‘qon davlat pedagogika instituti,

Geografiya va iqtisodiy bilim asoslari kafedrası

katta o‘qituvchisi, Qo‘qon, O‘zbekiston.

e-mail: ghairatjohn@gmail.com

tel: [+998903618222](tel:+998903618222)

Sobirova Nafisa Komiljon qizi

Qo‘qon davlat pedagogika institute Tabiiy fanlar fakulteti

GIBA ta‘lim yo‘nalishi 02/23 guruh talabasi

Qo‘qon, O‘zbekiston.

Annotatsiya: Mazkur maqolada "Atrof muhit ekologiyasi va uning ahamiyati", insonlar ekologiyaga qanday darajada ta'sir ko'rsatishi, shuningdek mana shu ekologik muhitni yaxshilash chora-tadbirlarini yaratib berilgan.

Kalit so‘zlar: Ekologiya, atrof-muhit, biologik xilma-xillik, noekologik siyosat, agrar-iqtisodiy siyosat, tabiat.

ENVIRONMENTAL ECOLOGY AND ITS IMPORTANCE

Abstract: The article “Ecology of the Environment and Its Importance” describes the degree of human impact on the environment, as well as measures to improve this ecological environment.

Key words: Ecology, environment, biological diversity, non-environmental policy, agrarian-economic policy, nature.

Ekologiya- tabiatni iqtisodiy jihatdan tadqiq qilish orqali hamma tirik organizmlarning organik va noorganik muhit unsurlari bilan birga, uning ta'sir doirasida turgan antagonistic va noantoggonostik aloqadorlikda bo'lgan o'simlik va hayvonot dunhosi o'rtasidagi munosabatlarni ochib berishdir. E.Gekkel ekologiya so'ziga ta'rif bergan ekan, u inson tomonidan “Tabiatni iqtisodiy tadqiq qilish” degan iboralari biz uchun aholida ahamiyat kasb etadi. Shuning uchun BMTning Mingyillik barqaror rivojlanish konsepsiyasida ekologik muommolarni iqtisodiy va ijtimoiy muommolar bilan birgalikda xalq etish lozimligi qayd etilgan.

Ekologiya - tirik organizmlarning o'zaro va yashash muhiti o'rtasidagi munosabati haqidagi fan, deb yuritiladi. Bu ma'no uning grekcha atamasidan kelib chiqqan tarzda ifoda etilgan. Chunki grekchada “oikos”-uy, yashash joyi, yashash muhiti, “logos” ta'limot degan ma'noni bildiradi. Birinchi bo'lib fanga Ernts Gekkel 1886-yilda chop etilgan. O'zining “Organizmlarning umumiy morfologiyasi” nomli kitobi orqali olib kirdi. Ekologiya-unsurlari bilan birga, uning ta'sir doirasida turgan

antagonistic va noantagonistik aloqadorlikda bo’lgan o’simlik va hayvonlar dunyosi o’ryasidagi munosabatlarni ochib berishdir.

Ekologiya ilk bor fanga biologlar olib kirdilar. Ekologiya 1886-yildan to 20 asrning 70-yillarigacha rivojlandi. Lekin, 1970-yili butun Yevropada “Atrof muhit yili”ning o’tkazilishi, 1972-yilda esa Shvetsiyaning Stokgolm shahrida bo’lib o’tkazilgan “Atrof-muhit muhofazasi” ga bag’ishlangan xalqaro konferensiyada “Ekologiya” mustaqil fan tarmog’i, ta’lim yo’nalishi va amaliyot sohasi sifatida e’tirof erilgan.

1-jadval.

Ekologiyaning tipologik tuzilmalari

Umumiy ekologiya	Geoekologiya	Bioekologiya	Amaliy ekologiya	Ijtimoiy ekologiya
1. Eksperiment al ekologiya	1. Geografik qobiq ekologiyasi	1. Zoekologiya	1. Sanoat ekologiyasi	1. Inson ekologiyasi
2. Kimyoviy ekologiya	2. Landshaftlar ekologiyasi	2. Fitoekologiya	2. Agroekologiya	2. Etnik ekologiyasi
3. Informatsion ekologiya	3. Global ekologiya	3. Autoekologiya	3. Kommunal ekologiya	3. Oila ekologiyasi
4. Analitik ekologiya	4. Milliy hududlar ekologiyasi	4. Pedoekologiya	4. Kosmos ekologiyasi	4. Mahalla ekologiyasi
5. Funktsional ekologiya	5. Regional ekologiya	5. Sinekologiya	5. Transport ekologiyasi	5. Sotsial ekologiya
6. Ekologik tizim	6. Mahalliy (lokal) ekologiya	6. Populyatsiyalar ekologiyasi	6. Tibbiyot ekologiyasi	6. Jamoat ekologiyasi

Yer kurrasida yuzaga kelayotgan ekologik noyob muhitning chuqurlashuvida ozmi-ko’pmi O’zbekistonning ham ishtiroki bor. Mamlakatimizda yashayotgan 30mln dan ziyod aholining yarmidan ko’pi ekologik xavfli bo’lgan. Orol dengizi va uning atrofida ro’y berayotgan ekologik inqiroz holati sovet davrining noekologik agrar-iqtisodiy siyosatining natijasi.

Tabiatni muhofaza qilishning Milliy dasturida ekologik xavfsizlikni ta’minlash va yuqorida aytilgan tadbirlarni quyidagi tamoyillar asosida amalga oshirish tavsiya erilgan:

- davlat ekologik islohotlarning yo’lboshchisi.
- ekologik xarajatalrni moliyalash va ularning yangi sxemalarini jalb qilish.
- makroiqtisodiy va sohaviy ekologik siyosatni takomillashtirish.

- qishloq xo'jalik ishlab chiqarishni ekologiyalashtirish.
- atrof tabiiy muhit sifatini yaxshilash maqsadida qo'yish va standardlashtirish.
- ishlab chiqarishning ekologik talabalarni chuquqrlashtirish.

Insoniyat taraqqiyotining so'nggi bosqichlarida tabiatga antropogen ta'sir beqiyos darajada o'sdi Bunga sabab, inson ongining rivojlanishi tufayli fan va texnika taraqqiyotining jadallashuvidir. Ikkinchi ming yillikning so'ngi 50-60yillari ichida yuz bergan ilimiy-texnikaviy inqilobi(ITI) kutilmagan jarayon emas, balki jamiyat taraqqiyotini yangi bosqichva olib o'tuvchi qonuniy zarrurat edi. U insonning oldida tabiatga ta'sir etishining beqiyos imkoniyatlarini ochib berdi, u tufayli kishilarning yashash sharoitlari keskin o'zgarib, ma'lum darajada yaxshilandi. Bu xol o'z navbatida yer aholisining jadal ko'payishiga, jamiyatning bir qator texnik, iqtisodiy ko'rsatkichlarining yuzlab, minglab Marta oshishiga va insonning tabiat ustidan xukmdorlik qilishiga yo'l ochib berdi.

Yuqoridagi fikrlarning dalili sifatida quyidahi ba'zi ma'lumotlarni keltirish mumkin: so'nggi yuz yil ichida dunyo aholisi salkam 4 barobarga inson yaratgan texnik vositalarning o'rtacha xarakat tezligi-100 barobar, energiya olish miqdori-1000 barobarga, xarbiy qurollar quvvati-1000000 baribarga, xozirga kelib yer yuzidagi qishloq xo'jaligiga yaroqli yerlarning -70%, o'rmonlarning- 50% i, Biologik resurslarni -70%i, chuchuk suv zaxiralarining – 20 foizi insonlar tomonidan o'zlashtirilib foydalanilmoqda. Yiliga yer qaridan turli maqsadlarda 120 mlrd tonna turli minerallar va tog' jinslari qazib olinmoqda. 900 km³ toza chuchuk suv saqlanmoqda, ekin maydonlariga 500 mln tonna mineral o'g'it va 4 mln tonnadan neft maxsulotlari ishlatilmoqda, 250 mingdan ortiq yangi kimyoviy moddalar sintez qilinmoqda Bunday misollarji yanada ko'plab keltiriah mumkin. Xozirga kelib inson tomonidan yaratilgan moddalar va amalga oshirilayotgan jarayonlar ko'lami shu darajada ediki, yerda o'ziga xos suniy yoki antropogen modda va energiya almashunuvi real voqealikka aylanib qoldi. Bazi xollarda bu jarayon tabiiy jarayonlardan xam ustunlik qilmoqda. Tabiatdagi va u bilan jamiyat o'rtasidagi muvozanat buziladi. Agar inson tomonidan tabiatga o'tkaziladigan salbiy tasirlar kuchli va uzoq davom etsa tabiat bunday tazyiqqa bardosh bera olmay tezlik bilan tanazzulga uchraydi, inson va jamiyatning moddiy negizi bo'lgan tabiat zaiflashib asl xolatini yo'qotadi. Xozirga kelib tabiatga insonning ta'siri keskin ortishi oqibatida tabiatimizdagi bir qator salbiy o'zgarishlar kuchayib, tabiatga insonlarning ta'siri keskin ortishi oqibatida tabiatimizdagi bir qator xavf ostida qolmoqda. Buni quyidagilarda ko'rish mumkin: Sayyoramiz bo'ylab atrof-muhit xolati kundan-kunga salbiy tomonga o'zgarib bormiqda,

Xozirgi kunda tabiatdan olinayotgan turli xom ashyolarning o'rtacha xar 100 birligidan faqat 3-4 tasidan foydalaniladi xolos. Nooqilona foydalanish tufayli keying 1,5 ming yil ichida yer yuzasidagi o'rmonzorlarning 47% dan 27% ga tushib qoldi,

quruqlikning 30%i cho'l va saxrolardan iborat. So'nnggi 100 yil davomida 2 mlrd gektar ekin maydonlari eroziyaga uchrab ishdan chiqdi.

Tabiatdagi salbiy o'zgarishlar majmui birinchi galda insonlar salomatligiga katta ziyon yetkazmoqda Aholining umumiy kasallanish darajasi to'xtovsiz o'sib bormoqda, nafas yo'llari, oshqozon-ichak, onkologik, allergik, yurak qon tomir va asab kasalliklari ko'payib, yangi no'malum kasalliklar paydo bo'ladi. Dunyoni larzaga solib turgan kasalliklar ham ortib bormoqda.

Umumsayyoraviy ekologik muommolar sifatida aholini shiddatli tarzda tartibsiz ko'payib borishi, xom ashyo va energiya resurslarining kamayib borayotganligi, xavo, suv, tuproqlarning ifloslanishi bilam bog'liq bo'lgan muommolarni aytib o'tish lozim

Ekologik muommolar xususida fikr yuritilganda shuni doimo yodda tutish zarurki, ularni guruhlarga ajratish, bu juda shartli bo'lib ular ma'lum sharoitida tezda bir guruhdan ikkinchisiga o'tishi mumkin ya'ni aslini olganda, ekologik muommolarni katta- kichigi bo'lmaydi. Ularning hammasini ham vaqtida oldi olinmasa tabiat va insonga tuzatib bo'lmas darajada zarar yetkazadi. Inson va jamiyaning tabiatga ta'siriniqisqacha taxlili shuni ko'rsatib turibdiki, tabiatni buzuvchi asosiy omil bu insonlarning o'z ehtiyojlarini qondirish jarayonida bo'lishi ekan. Tabiatga insonning salbiy tasirining oldini olishning asosiy yo'li tabiat va jamiyat qonuniyatlarini to'g'ri tushunish va ulardan inson manfatlari yo'lida oqilona foydalanishdir. Inson tabiatni maqsadga muvofiq ravishda o'zgartirish bilan birga tabiat va jamiyat o'rtasidagi munosabatlarini ham eng maqbul darajada saqlab qoladi.

Shuning uchun jamiyatning xar bir kishisi u kimligi, qanday vazifani bajarishidan qat'iy nazar ekologik bilimlarga ega bo'lishi hozirgi davrning eng dolzarb masalaridan biridir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Sh.M.Mirziyoyev “Erkin Va Farovon Demokratik O'zbekiston Davlatini Birgalikda Barpo Etamiz” 2017
2. Abdunazarov, L. M. "Ecological security and the need to ensure it." International scientific and practical conference Cutting Edge-Science. Vol. 1. No. 1. 2020.
3. Alisherovich, Akbarov Golibjon. "Ecological Condition and Development Problems of Recreation Zones of Fergana Region." International Journal on Orange Technologies 3.5 (2021): 171-173.
4. Alisherovich, Akbarov. "G'olibjon, and Meliev Muzaffar Saydakbarovich." "Ecological Condition and Development Problems of Recreation Zones of Fergana Region." Web of Scientist: International Scientific Research Journal 3 (2022): 803-807.
5. Berdiev, Gayratjon Hasanboevich, and Elmurod Alievich Soliev. "Statistical and Comparative Analysis of Temperature and Rain in Fergana." Nat Sci 19.4 (2021): 5-12.
6. Eldorbek O'rmonjon o'g, Choriyev. "DARYOLAR VA ULARNING TASNIFI." Journal of new century innovations 42.1 (2023): 25-30.

7. Komilova, Nilufar Qarshiboyevna, and G‘ayratjon Xasanboyevich Berdiyev. "FARG ‘ONA VILOYATIDA AHOLI SONI VA UNING O‘ZGARISHLARI TAHLILI." *Innovative Development in Educational Activities* 2.11 (2023): 74-80.
8. Mamanovich, Abdunazarov Lutfullo, B. G. A. Xasanboevich, and Nazarov Husniddin Yoqubovich. "Farg‘ona vodiysida transchegaraviy suv muammolari." *Интернаука* 8.12 Часть 3 (2017): 45.
9. Mamanovych, Abdunazarov Lutfilllo, Meliyev Muzaffar Saidakbarovich, and Erqulov Turdimorod Abduraxmon o‘g‘li. "Village Economy And Environmental Protection." *Emergent: Journal of Educational Discoveries and Lifelong Learning (EJEDL)* 3.12 (2022): 267-270.
10. Ma'murov, Xurshidjon Abduvohidovich. "Farg‘ona Viloyatida Demografik Jarayonlarning Qishloqlardagi Xolati." *Интернаука* 21-3 (2019): 85-86.
11. Nararov, H. Y., and D. X. Yuldasheva. "Ecological Features of Biogas Production." *Ilm Sarchashmalari* 22.4 (2022): 124-126.
12. Naziralievich, Khoshimov Azamat, and Berdiyev Goyratjon. "THE OCCURRENCE OF THE IRRIGATION SYSTEM OF THE SUKH RIVER ARRIVAL AND DEVELOPMENT." *ASIA PACIFIC JOURNAL OF MARKETING & MANAGEMENT REVIEW* ISSN: 2319-2836 Impact Factor: 7.603 11.12 (2022): 395-400.
13. O.Q.Tobirov, V.V.Vahobjon o‘g‘li. CHIQINDI POLIGONLARINI JOYLASHTIRISH VA UNGA TA‘SIR ETUVCHI OMILLAR. BARQARORLIK VA YETAKCHI TADQIQOTLAR ONLAYN ILMIY JURNALI: J. 3-SON 12 (2023):
14. O.Q.Tobirov, V.V.Vahobov, F.Karimov, D.M.Mehmonaliyeva. HUDUDLARNI EKOTURISTIK IMKONIYATLARINI BAHOLASH METODOLOGIYASI. INTERNATIONAL SCIENTIFIC-PRACTICAL CONFERENCE ON "MODERN EDUCATION: PROBLEMS AND SOLUTIONS": Vol. 2 No. 12 (2023)
15. Odiljon, T. Methodology for Assessing the Tourist Potential of the Nature of the Fergana Valley using GIS Technologies and Experimental Methods. Preprints 2022, <https://doi.org/10.20944/preprints202209.0181.v1>
16. Qarshiboyevna, Komilova Nilufar, et al. "AHOLI SALOMATLIGI VA SOG‘LIQNI SAQLASH TIZIMINI YAXSHILASHDA HORIJY MAMLAKATLAR TAJRIBASI." *PEDAGOG* 6.6 (2023): 112-117.
17. Saidakbarovich, Meliev Muzaffar, and Rakhmonaliev Behruzbek Dilmurodjon‘S. Ogli. "GLACIER MELTING: CONTROL AND MITIGATION STRATEGIES." *Western European Journal of Modern Experiments and Scientific Methods* 1.3 (2023): 26-33.
18. Saidakbarovich, Meliev Muzaffar. "INNOVATIVE METHODS OF TEACHING NATURAL GEOGRAPHY OF THE OCEAN AND ITS DECISIVE ROLE IN EDUCATION OF ECOLOGICAL CONSCIOUSNESS." *Web of Scientists and Scholars: Journal of Multidisciplinary Research* 1.8 (2023): 86-92.
19. Saidakbarovich, Meliev Muzaffar. "TEACHING PROBLEMS AND SOLUTIONS OF AGRICULTURAL LAND IRRIGATION IN FERGANA REGION IN GEOGRAPHY LESSONS." *Journal of new century innovations* 41.2 (2023): 151-156.
20. Saidakbarovich, Meliyev Muzaffar, et al. "PEDAGOGICAL CHARACTERISTICS OF EDUCATION OF ENVIRONMENTAL LITERACY OF SCHOOL STUDENTS." *ResearchJet Journal of Analysis and Inventions* 3.12 (2022): 134-139.
21. Saidakbarovich, Meliyev Muzaffar, Kokan SPI Teacher, and Kokan SPI Student. "GEOGRAPHICAL CHARACTERISTICS OF FUNERALS." *Innovative Technologica: Methodical Research Journal* 3.12 (2022): 72-78.

22. Saidakbarovich, Meliyev Muzaffar. "Ecological Features of Biogas Production." *International Journal on Orange Technologies* 3.3 (2021): 214-216.
23. Saidakbarovich, Meliyev Muzaffar. "Use and Protection of Water Resources." *International Journal on Orange Technologies* 3.3 (2021): 212-213.
24. Tobirov O.K. ASSESSMENT OF MUDFLOW RISK AREAS IN THE FERGANA REGION [Электронный ресурс] // Экономика и социум. -2023.- №12 (115).
25. Tobirov O.K. OPTIMIZING WASTE LANDFILL PLACEMENT IN THE FERGANA REGION THROUGH GIS MULTI-CRITERIA EVALUATION METHOD [Электронный ресурс] // Экономика и социум. -2023.- №12 (115).
26. Tobirov, O. Q., and A. N. Xoshimov. "FARG'ONA VODIYSI HUDUDINI GEOGRAFIK-TURISTIK RAYONLASHTIRISH." *BARQARORLIK VA YETAKCHI TADQIQOTLAR ONLAYN ILMIIY JURNALI* 3.12 (2023): 79-87.
27. Tobirov, O. Q., and A. N. Xoshimov. "GEOGRAFIYA DARSLARIDA GEOGRAFIK AXBOROT TIZIMLARIDAN FOYDALANISHNING AFZALLIKLARI." *BARQARORLIK VA YETAKCHI TADQIQOTLAR ONLAYN ILMIIY JURNALI* 3.12 (2023): 88-95.
28. Tobirov, O.K. "Reasonable use of transboundary water resources and streams". *European Science*. 2017; 3 (25): 31-36."
29. Tobirov, Odiljon. "ГАТ ёрдамида баҳоланган табиат компонентлари ва комплексларини дала-экспедициявий тадқиқотлар билан таққослаш." *О'zbekiston milliy universiteti xabarлари* (2022).
30. Tobirov, Odiljon. "ГАТ технологиялари ёрдамида туристик-рекреацион зонарни ажратиш (Фарғона водийси мисолида)." *О'zbekiston milliy universiteti xabarлари* (2022).
31. Vaxobovich, Xatamov Voxid. "DARYOLARNING AXAMIYATI, OQIMNING HOSIL BO'LISHI VA UNGA TA'SIR ETUVCHI OMILLAR." *Journal of new century innovations* 42.1 (2023): 19-24.
32. Xasanboyevich, Berdiyev G'ayratjon, Ahmadjonov Ilknur Axrorjon o'g'li, and Karimov Shoulug'Zokirjon o'g'li. "FARG'ONA VILOYATIDA TURIZMNI RIVOJLANTIRISH." *PEDAGOG* 6.6 (2023): 118-123.
33. Xasanboyevich, Berdiyev G'ayratjon, Ahmadjonov Ilknur Axrorjon o'g'li, and Karimov Shoulug'Zokirjon o'g'li. "FARG 'ONA VILOYATINING EKOLOGIK HOLATI: KENG QAMROVLI TAHLIL." *PEDAGOG* 6.6 (2023): 124-129.
34. Xasanboyevich, Berdiyev G'ayratjon. "FARG 'ONA VILOYATI TIBBIY-GEOGRAFIK SHAROITINI O'RGANISH VA KASALLANISHLAR TARKIBI TAHLILI." *PEDAGOGS jurnali* 35.4 (2023): 71-75.
35. Xasanboyevich, Berdiyev G'ayratjon. "O'ZBEKISTON DARYOLARINING XO'JALIKDAGI AHAMIYATI VA ULARNI MUHOFAZA QILISH." *PEDAGOGS jurnali* 35.4 (2023): 24-28.
36. Xasanboyevich, Berdiyev G'ayratjon. "YADROVIY QUROLLAR XAVFSIZLIGINI TA'MINLASH." *PEDAGOGS jurnali* 35.4 (2023): 29-34.
37. Бердиев, Файратжон Хасанбоевич, and Феруза Солижонова Мелибоева. "СУВ РЕСУРСЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШНИНГ ТРАНСЧЕГАРАВИЙ МУАММОЛАРИ." *Интернаука* 10-4 (2017): 29-31.
38. Мелибоева, Феруза Солижонова, and Файратжон Хасанбоевич Бердиев. "СУВ ТАҚЧИЛЛИГИДА СУФОРИШ УЧУН ОҚАВА СУВИДАН ФОЙЛАНИШ ИМКОНИЯТЛАРИНИ БАХОЛАШ." *Интернаука* 10-4 (2017): 31-34.

39. Тобиров, О. К. Географическое туристическое районирование территорий / О. К. Тобиров, Ш. А. Мадаминжонова // Наука, техника и образование. – 2021. – № 8(83). – С. 98-107. – EDN RZMQVJ.
40. Тобиров, Одилжон Кобилжон Угли, and Шахноза Абдумалик Кизи Мадаминжонова. "Географическое туристическое районирование территорий." Наука, техника и образование 8 (83) (2021): 98-107.
41. Тобиров, Одилжон Кобилжон Угли. "Разумное пользование трансграничными водными ресурсами и потоками." European science 3 (25) (2017): 31-36.
42. Тобиров, Одилжон. "Фарғона водийси табиат компонентларининг туристик имкониятларини ГАТ ёрдамида комплекс баҳолаш." Евразийский журнал академических исследований 2.12 (2022): 1019-1027.
43. Hoshimov Azamat Naziraliyevich, and Isakov Valijan Yunosovich. "GEO-ECOLOGICAL CONDITION OF THE CONE REMOVAL OF THE SOKH RIVER AND ITS CHANGES AS A RESULT OF THE HUMAN FACTOR" European science review, vol. 1, no. 11-12, 2018, pp. 14-16.
44. Khoshimov, Azamat Naziraliyevich (2019) "PROPERTIES CHANGING UNDER IRRIGATION OF SOIL OF THE SUKH CONE SPREADING," Scientific and Technical Journal of Namangan Institute of Engineering and Technology: Vol. 1: Iss. 8, Article 15.
45. Исақов, В. Ю., and А. Н. Хошимов. "Сўх дарёси конус ёйилмасининг гидрогеологикэкологик ҳолати ва унинг ўзгаришлари. география ва глобализация: назария ва амалиёт." (2018).
46. Kh, Komilova N., and H. O. Abdinazarova. "The role and geographical features of the chemical industry in the development of the economy of Uzbekistan." *Экономика и социум* 5-1 (84) (2021): 248-255.
47. Komilova, N. Kh. "Abdinazarova Kh. O. Some theoretical aspects of the development of the chemical industry." *European Science Review Austria Vienna* (2019): 25-27.